

ישרות עם אינם יהודים

טעות גוי

הנאה ממונית בטעות גוי

ואיסור הברחת מכס

שאול דוד בוצ'קו

ראש ישיבת ההסדר היכל אליהו

ספריית עץ חיים

ניתן להשיג את החוברת:

ישיבת היכל אליהו

כוכב יעקב 9062200, טל' 6550500-02, פקס' 9972115-02

hesder@gmail.com • www.toraisrael.com

©

כל הזכויות שמורות למחבר - תשפ"ב - 2022

חל איסור לצלם מן הספר למטרות מסחריות.

מותר לצלם לצורך לימוד.

עימוד ועיצוב: אדרת מורגנשטרן

תוכן עניינים

ישרות עם אינם יהודים

טעות גוי.....	5
1. מבוא - מכתב ראשון.....	5
2. שבעה טעמים.....	6
3. הרחבה - מכתב שני.....	11
4. הבדל בין השבת פיקדון להפקעת הלוואה.....	14
5. ההתנהגות המתבקשת מיהודי.....	16
הנאה ממונית בטעות גוי ואיסור הברחת מכס.....	19
1. מבוא.....	19
2. האם מותרת הנאה מטעות גוי?.....	21
3. איסור העלמת מס מממשלת נכרים.....	24
4. אונאת והטעיית נכרים מבחינה מוסרית.....	28
5. פסיקת האגרות משה.....	30
6. המוסר הטבעי והמוסר הא-לוהי.....	31
7. הלכה למעשה.....	33

ישרות עם אינם יהודים

טעות גוי

1. מבוא - מכתב ראשון

לכבוד מורנו ורבנו הרב שליט"א
שלום וברכה

ראיתי בבית הכנסת את פרסומיו ההלכתיים מיום ו תשרי, וכרגיל נהייתי לקרוא את פסקיו, והטעמים הקצרים שהם בחינת מועט המחזיק את המרובה. חן חן לכבודו שמוביל את הישוב להקפדה בהלכה על קטנה כבחמורה.

בתוך הדברים נשאל הרב, מה דינו של אדם שקיבל מאינו יהודי סכום של חמש מאות ש"ח (500), כדי לשלם קנס בדואר, ואצטט את השאלה: "נכרי שלח אותי לשלם דו"ח תנועה, הוא חשב שזה עולה 500 ש, אבל בפועל פקידת הדואר גבתה רק 250 ש"ח, למי שייך העודף?".

הרב העלה שמותר לשמור את העודף, וכמו שכתב "אבל לאחר התבוננות נראה שזה לא גרוע ממקרה שנותן לך בטעות בתוך פירעון חוב סכום יותר גבוה ממה שהוא חייב". ומקורו כפי הנראה, מדברי הרמ"א (חושן משפט סימן שמח, סעיף ב) שכתב:

הגה: טעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע

הלואתו, מותר, ובלבד שלא יוודע לו¹, דליכא חילול השם (טור ס"ג). ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו, שרי (מרדכי פרק הגזול בתרא).

2. שבעה טעמים

ולפי שתשובת הרב בנידון זה לא נראית לי, אני מרשה לעצמי לכתוב לכבודו, אלא שכמובן אינני אומר קבלו דברי, רק בא להציע את דעתי. ומשבעה טעמים נראה לי שהיהודי מחויב להחזיר את הכסף הנותר, ליד הגוי.

❖ טעם ראשון, מדובר בגניבה ממש

הנה יש איסור דאורייתא לגנוב עכו"ם, אפילו אם לעולם לא תיוודע לגוי גניבת היהודי, כי אין זה רק חשש חילול השם, אלא איסור בפני עצמו. לכן בנידון שלנו, בו הפקיד הגוי מעות ביד יהודי לצורך תשלום קנס, הרי זה פיקדון ביד ישראל, וכשמותירו בידו, הרי הוא גונב, ועובר על איסור דאורייתא. ובהמשך נסביר באיזה אופנים הותרה טעות גוי.

וכפי שמפורש ברמב"ם, שכתב:

כל הגונב ממון משה פרוטה ומעלה עובר על לא תעשה שנאמר
לא תגנבו², ואין לוקין על לאו זה שהרי ניתן לתשלומין שהגנב

1. הפקעת הלוואה ללא ידיעת המלווה, מאוד לא שכיחה, כי בדרך כלל המלווה זוכר שנתן כספו בהלוואה.

2. לא תגנבו ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו (ויקרא יט, יא). ואף שמשמע לכאורה, שהאיסור נאמר דוקא לגבי יהודי, שהוא "עמיתו" בתורה ובמצוות, בכל אופן הוא שייך גם לגבי הגוים, וכפי שיתבאר בהמשך.

אמנם איסור גזילת נכרי, הדעות חלוקות בהבנת הרמב"ם, אם נאסר איסור מן התורה או מדרבנן. ובכל זאת יש כאן איסור לכל הדעות. גם מלשון

חייבה אותו תורה לשלם, ואחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון גוי עובד עבודה זרה ואחד הגונב את הגדול או את הקטן (הלכות גניבה פרק א הלכה א).

וכן נפסק בשולחן ערוך (חושן משפט שמח, ב):

כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו (ויקרא יט, יא) וחייב לשלם, אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של גוים, ואחד הגונב מגדול או מקטן.

מובן מאליו, שמוטל עלינו לבאר את פשר החילוק בין איסור גניבת גוי, להיתר טעות גוי. וכדי להבהיר את הענין, נפנה אל מקורות הסוגיא.

היתר טעות הגוי נידון בסוגיית הגמרא (בבא קמא קיג, ב), שם הובאה שיטת רבי עקיבא, שמצד אחד, אסר גזילת גוי מן התורה. ומאידיך התיר לא לשלם מכס לגוי, כאשר אין חשש לחילול ה'. ובהסבר שיטתו אמר רבא, שרק הפקעת הלואה הותרה, כי איננה "גזל ממש", כלשון רש"י. וכוונתו שההלואה ניתנה כדי שישתמש בה ויוציאנה מידו, וכיון שאינה בידו, אין הוא תופס בממון הגוי, והברחת המכס דומה לזה, כי כסף תשלום המכס אף פעם לא היה בבעלות האיננו יהודי, לכן מותר. מה שאין כן גזל ממש, שאסור אפילו ללא חילול השם.

ממשיכה הגמרא "אמר שמואל טעותו מותרת", והביאה ממעשי שמואל ורב כהנא, בהם שילמו מחיר נמוך ממחיר הסחורה, ולא עברו על גזל ממש, כי גובה המחיר נקבע בהסכמת המוכר והקונה.

השולחן ערוך משמע, שאין בזה חילוק בין יהודי לגוי, כי כתב (חושן משפט שנט, א) "אסור לגזול או לעשוק אפילו כל שהוא, בין מישראל בין מעובד כוכבים", הרי שלא חילק, ובכל מקרה אסור.

עוד מסופר שם על רבינא, שהשתתף עם גוי ברכישת עצי דקל, כדי לבקעם לגזרים. ואמר רבינא לעוזרו, הקדם וקח את הגזרים העבים מן הדקל, טרם יקחם הנכרי. ואין בזה איסור גזל, כי הגוים מדקדקים על מספר הגזרים, ולא על עוביים. וכיון שהנידון שלנו שונה מהמעשים הנזכרים בגמרא, כי הנכרי לא הלוה ממון ליהודי, אלא הפקיד כסף בידו כדי שישלם קנס בדואר, לכן חובה להשיב את יתרת הכסף לנכרי.

❖ **טעם שני, חילול השם**

חומרת האיסור בנידון שלנו גדילה מחמת החשש לחילול השם, שהרי יתכן והנכרי יתוודע לגובה הקנס האמיתי, שהוא רק מאתיים חמישים ש. וחילול השם הוא עון חמור, שאינו מתכפר עד יום המיתה³.

❖ **טעם שלישי, המחבר לא הביא היתרים אלה**

עוד יש לצרף לזה את העובדה שהמחבר לא העתיק היתר טעות הגוי, אלא רק הרמ"א. ולכאורה זו תימה גדולה, כי הלוא הטור עצמו הביא דינים אלה, וגם הרמב"ם כתבם להלכה, ומדוע מיאן המחבר לנקוט כן להלכה?

ומה שנראה לי בזה, שיתכן שהמחבר לא פסק כן להלכה, מחשש שאם תתיר טעות נכרי שאין בו חשש לחילול השם, יבואו להתיר טעות נכרי גם כשיש חשש לחילול ה', ולבסוף הוא אכן יחולל. עוד אפשר להסביר שלכן לא התיר טעותו, כי סובר (חושן משפט סימן רכח סעיף ו) שאפילו גניבת דעת גוי אסורה, ואם את דעת הנכרי אין לגנוב, כל שכן שאין להתיר ממון ממש, אפילו שיצא ממנו

---

3. יומא פו, א.

בטעות⁴.

❖ **טעם רביעי, דווקא כשאמר לאינו יהודי על חשבונך אני סומך**
 ואף הרמ"א (חושן משפט סימן שמח סעיף ב) שהתיר את טעות הגוי,
 הוסיף והביא שיטת יש אומרים, "ויש אומרים שאסור להטעותו".
 והסביר ערוך השולחן את הכוונה על פי הגמרא הנזכרת:

ויש אומרים דאסור להטעותו, ורק אם מעצמו טעה שרי, כגון
 שעשה חשבון וטעה, יאמר לו הישראל, ראה שעל חשבונך אני
 סומך.

❖ **טעם חמישי, דברי הש"ך**

וראה בש"ך (חושן משפט שמח, ס"ק ג) שכתב, וזה לשונו:

וגם הלואה אינו מותר אלא כשחייב לשלם לו דרך מכס או דרך
 חוב, אבל מה שהוא דרך מקח אסור.

גם מדבריו מבואר שהיתר זה צומצם מאד.

❖ **טעם שישי, דברי ערוך השולחן**

ומי שסבור כי ירויח מטעויות אלה, עליו לדעת את דברי הערוך
 השולחן, שהסומך על היתרים אלה, יורד מנכסיו, כמו שכתב וזה
 לשונו (ערוך השולחן חושן משפט סימן שמח סעיף ב):

וכל הגונב אפילו רק שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו וחייב
 לשלם וכו' ואין חילוק באיסור גניבה בין שגונב מישראל ובין
 שגונב מעכו"ם וכו'. וטעות גוי כמו להטעותו בחשבון ולהפקיע

4. וכך כתב הדרכי משה (סימן שמח אות א) "מיהו במרדכי, פרק הגוזל בתרא,
 דאסור להטעותו, דהא אפילו גניבת דעת אסור, כל שכן להטעותו".

הלואתו אין איסור בדבר, ובלבד שלא יוודע לו שלא יהא חילול ה'. ויש אומרים דאסור להטעותו, ורק אם מעצמו טעה שדי, כגון שעשה חשבון וטעה, יאמר לו הישראל, ראה שעל חשבונך אני סומך, ובמקום חילול השם אסור מן התורה.

וכתבו הגדולים שראו בעיניהם שאותם האנשים שהרויחו מטעותים, לא הצליחו, ונכסיהם ירדו לטמיון, ולא הניחו אחריהם ברכה. ורבים אשר קדשו שם שמים, והחזירו טעותים בדבר חשוב, וגדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם נספר חסידים ובאה"ג. והרי אפילו גניבת דעת אסרו חז"ל, כמו שכתוב בסימן רכ"ח. ובזמן הזה בכל מדינות אלו אסור מן התורה שום הטעאה והערמה, ואין שום חילוק בין ישראל לאינו ישראל וכו' וועיין מה שכתוב בסימן ש"ס.

❖ טעם שביעי, בזמן זה לא שייך ההיתר

ומדברי ערוך השולחן שכתב "ובזמן הזה בכל מדינות אלו אסור וכו'" נראה שמתכוין למחברים הסוברים שההיתר להנות מטעות נכרי לא נאמר בחברה גדורה בגדרי הדתות, כפי שכתב המאירי⁵. וכך הביא גם המהר"ל (באר הגולה בבאר השביעי), ואף הרב וינברג סבור כן, כמובא בספרו "לפרקים"⁶.

לכן, לפי עניות דעתי, חובה להשיב ממון זה לגוי, כי אפילו אחד מן הטעמים הנזכרים יש בו כדי לחייב.

- א. מדובר בגניבה ממש, שאסורה אפילו ללא חילול השם.
- ב. במקרה זה יש חשש חילול השם, ולכל הדעות הדבר אסור.
- ג. המחבר לא הביא קולות אלה להלכה.

5. יובא להלן.

6. מהדורה שישית חלק א עמוד רעה.

ד. הערוך השולחן הגביל היתר זה רק למקרה שאמר, על חשבונך אני סומך.

ה. הש"ך צמצם את ההיתר מאד, ולא מצינו מי שחלק עליו.
ו. הסומך על היתרים אלה יורד מנכסיו, כנתבאר בערוך השולחן.
ז. בזמן הזה לא שייכים היתרים אלה.
אסיים בברכה אל כבוד הרב שיחי' ולכל הנלווים אליו. ומודה לו על כל הוראותיו ופועלו המרובה בישוב, ואיני אומר קבלו דעתי, אלא כתבתי מה שנראה לעניות דעתי.
אוהבו ומוקירו מאוד,
ביקרא דאורייתא,
שאל דוד

ס

3. הרחבה - מכתב שני

אחר בינותי בספרים רציתי להוסיף מספר נקודות:

❖ הסבר הנהגת רב כהנא

בדברי הקודמים לא הסברתי את הנהגת רב כהנא, שהיא תמוהה לכאורה, בהיותה מעשה גזל:

רב כהנא זבן מכותי מאה ועשרים חביתא במאה, ואבלע ליה חד זוזא, אמר ליה: חזי דעלך קא סמיכנא (בבא קמא דף קיג עמוד ב).

מבואר שקנה מאה ועשרים חביות, במחיר של מאה, וכיון שלא שילם על עשרים חביות, צריך להסביר כיצד נהג כן. אמנם התשובה לזה מצויה בגוף הסיפור, שהרי אמר לנכרי "ראה, אני סומך עליך". על כן אין זו גניבה כלל, כי זה היה הסיכום, שבכסף שנותן, שהוא המחיר של מאה, יטול מאה ועשרים חביות. וזו דרכו של משא

ומתן, שהקונה משתדל להוריד את גובה המחיר.

❖ **הסבר שיטת המחבר והרמב"ם בפירוש הגמרא** (בבא קמא קיג, א) עתה נסביר מה שהבאנו מהרמב"ם והרמ"א, שהגניבה מן הגוי היא איסור תורה "לא תגנבו".

הנה בספר נתיבות המשפט (סימן שמח) הקשה על זה, שלכאורה אינו נלמד מ"לא תגנבו" אלא מ"וְחָשַׁב עִם קְנֵהוּ", או מהפסוק "וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעֵמִים", כמוכח בסוגיא הנזכרת (בבא קמא קיג, ב), וכיון שזהו מקור האיסור, הרי שחומרת האיסור פחותה בהרבה מאיסור דאורייתא רגיל, כי לא נכתב בלשון לאו ולא בלשון עשה. לכן אף אם יעבור ויגזול, לא יתחייב להחזיר, כי החיוב להשיב נאמר רק לעובר על לא תגזול או לא תגנוב (גם המהרש"ל בים של שלמה, חוכך לומר, שאין בזה איסור דאורייתא, כפי שמוכח מלימוד זה, ואולם הוא בכל זאת סבור כי ההיתר של טעות גוי מצומצם מאד, כפי שהביא הש"ך הנזכר לעיל).

ברם, למרות דבריו, הרי הרמב"ם ושולחן ערוך וגם שולחן ערוך הרב, כתבו מפורשות שיש בזה איסור דאורייתא של לא תגנבו, ולכן חייבים להחזיר, ונביא שוב את לשון השולחן ערוך (חושן משפט סימן שמח סעיף ב):

כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו וחייב לשלם אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של עכו"ם.

ומכיון שלדעתם יש בזה איסור לא תגנבו, צריך ליישב את קושיית נתיבות המשפט, שהקשה, הרי בגמרא מבואר שאיסור זה מקורו בפסוקים "וְחָשַׁב עִם קְנֵהוּ" או "וְאָכַלְתָּ אֶת כָּל הָעֵמִים", וכיצד כתבו הפוסקים הנזכרים שמקור האיסור הוא בפסוק לא תגנבו.

ליישב זאת נראה לי פשוט, שהם למדו כי הפסוק "וְחָשַׁב" או

"וְאֶכְלֶתָּ" בא לגלות שאיסור לא תגנובו ולא תגזול שייכים גם בממון הנכרי.

❖ הסבר דעת הרמ"א

והנה עד כה הסברנו כי איסור זה הוא מן התורה. אמנם ראיתי שיש מסבירים בדעת הרמ"א שהאיסור הוא דרבנן, כפי שמוכח לכאורה מפסיקתו בשלחן ערוך (אבן העזר סימן כח סעיף א), שם כתב:

קְדֻשָּׁה בְּגִזְלָא או גְּנִיבַת עוֹבֵד כּוֹכְבִים, הָיוּ מְקַדְּשֵׁת, דְּהָא אֵינָה צְרִיכָה לְהַחְזִיר רַק מִכַּחַּ קְדוּשַׁת הַשֵּׁם.

אם היה רמ"א סובר כי החזרת ממון עכו"ם גזול או גנוב הוא חיוב דאורייתא, כיצד כתב "צְרִיכָה לְהַחְזִיר רַק מִכַּחַּ קְדוּשַׁת הַשֵּׁם", הרי התורה, שאסרה גזל או גניבת עכו"ם, היא שחייבה להחזיר. ואולם מצד שני זה קשה, היתכן שזה רק דרבנן, הרי כבר הוסבר שבסוגיא מפורש כי זהו איסור דאורייתא, אף ללא חילול השם, וכמו שהקשו חלקת מחוקק ובית שמואל (אבן העזר שם). והגר"א שם אף כתב על דברי הרמ"א, שאינם נכונים כלל⁷.

לכן נראה, שבאמת גם הרמ"א מודה כי הגבר שגנב מן הנכרי, ובא לקדשה בגזל, עבר על איסור גזל מן התורה. ואולם אחר שהכסף הגזול החליף ידים ועבר לידי האשה, ומן התורה הוא שייך לה⁸, והגנב הוא שחייב לפצות את הגוי הנגזל, ולא האשה. אלא שהמתקדשת עדיין חייבת, אבל רק מדרבנן, להשיב. לכן כתב רמ"א

7. ועיין רש"י (סנהדרין נז, א ד"ה ישראל בכותי מותר) שבדבריו כתב כי האיסור הוא מדרבנן. אבל הגר"א (על הגליון שם) העיר על דבריו "תמוה מאוד". ובשלחן ערוך סימן שמח ס"ק ח אף כתב בפירוש שלהלכה האיסור הוא מן התורה.

8. על ידי שינוי רשות הגזלן, חייב הגנב לשלם לנגזל. אולם המקבל את החפץ מן הגנב, אינו חייב בהשבה.

שחובתה להחזיר היא משום קידוש השם, וכך פירש הבית שמואל (אבן העזר שם ס"ק ה).

כן מוכח גם משתיקת הרמ"א, שלא העיר דבר על מה שכתב המחבר בחושן משפט (סימן שמח סעיף ב) "כל הגונב אפילו שוה פרוטה עובר על לאו דלא תגנובו וחייב לשלם אחד הגונב ממון ישראל או הגונב ממון של עכו"ם", ואם לרמ"א זה איסור דרבנן, מדוע לא הגיה. לכן מוכרח, שלדעתו זה דאורייתא.

4. הבדל בין השבת פיקדון להפקעת הלוואה

עתה נרחיב מעט בענין שכתבתי לעיל⁹, שיש הבדל בין אי השבת פיקדון להפקעת הלוואה. הבדל זה כבר הובא בשולחן ערוך הרב, שכתב:

ואף במקום שאין הנכרי יודע, אינו רשאי אלא להפקיע הלוואתו, או שאר חובו שהוא חייב להנכרי. אבל כשהחפץ של הנכרי הוא בעין, אסור לכפור בו, שהרי זו גזלה ממש (שולחן ערוך הרב חושן משפט הלכות גזלה וגנבה סעיף ד)¹⁰.

ואף שמצינו בפוסקים דעות חלוקות גם בזה, לכאורה, כמו שציטט ספר פתחי חושן, מדברי ספר התומים (סימן עב ס"ק נז), שדן בדברי שולחן ערוך (סימן עב סעיף מא):

מִשְׁכּוּנֵנוּ שֶׁל גּוֹי בְּיַד רְאוּבֵן, וְהַפְּקִידוֹ רְאוּבֵן בְּיַד שְׁמֵעוֹן, וַיִּמַּת הַגּוֹי, יֵשׁ לְהַסְתַּפֵּק אִם זָכָה שְׁמֵעוֹן בְּמָה שֶׁהִמְשִׁכּוֹן יוֹתֵר מֵהַחֹב.

והקשה התומים, מדוע לא יתחייב להחזיר, הרי הגוי יורש את

9. אות ב טעם ראשון.

10. כך מובא גם בקיצור שולחן ערוך, דיני ממונות סימן קפב, סעיף ד.

אביו מן התורה¹¹. ובישוב הדבר, כתב לבאר בשתי דרכים. האחת, שההיתר ניתן דווקא מתי שאין לגוי יורש. והאחרת, שיש מי שסובר כי פיקדון דומה להלוואה, וגם כשיש יורש לגוי, רשאי היהודי שלא להחזיר לו את המותר, כי זה דומה להפקעת הלוואה.

אלא שגם מדבריו אין להוכיח שכל פקדון דומה להלוואה, אלא רק משכון דומה להלוואה, אבל כל פקדון רגיל ניתן לשומר רק לשמירה בעלמא ותו לא, בעוד שמשכון ניתן לזכיה וקניה כאשר ההלוואה אינה משולמת. והוא גם נעשה שלו למשך כל ימי ההלוואה¹². ואף על פי שלא אומרים כן במשכון הגוי, כי אין השומר קונה, בכל זאת מוסכם הדבר שאם החוב לא ישולם, יזכה בו המלוה. לכן במקרה שנשארת יתרה משווי המשכון, סביר להגדירה כחוב רגיל שניתן להפקיע. אבל בכל פיקדון אחר, שלא ניתן כדי לקנותו, אין היתר להפקיע.

יש להוסיף עוד הסבר מדוע נקל לקנות משכון נכרי זה, כי אפילו שהנכרי יורש את אביו, עדיין לא ברור שבכוחו לרשת מה שאינו ברשות אביו בעת המיתה, לכן נקל לקנות משכון זה. אבל בכל פקדון רגיל, מדוע יוכל להפקיעו מן הנכרי.

❖ דעת הנתיבות שפיקדון כהלוואה

ואין להקשות על האמור ממה שהביא ספר פתחי חושן (הלכות גניבה פרק א) שדעת הנתיבות¹³ "שפיקדון הוה כהלוואה"¹⁴. כי המעיין שם בדברי נתיבות המשפט יראה נכוחה שדן במשכון, ולא בפיקדון.

11. קידושין יח, א והובא בשלחן ערוך חושן משפט סימן רפג סעיף א.

12. משכון שניתן תמורת הלוואה נקנה למלוה לכל תקופת ההלוואה, כמבואר בגמרא, פסחים לא, ב.

13. נתיבות המשפט סימן קצד אות ז.

14. הנתיבות העלה דין זה מדברי החלקת מחוקק (אבן העזר סימן כח ס"ק כא).

וראה מה שכתב הרמ"א (סימן כח סעיף יב):

וכל זה במשכון שיש לו מישראל, אבל מעכו"ם אינה מקודשת,
ואם מכרו המלוה לאחר, וקידש בו הוה מקודשת.

מבואר כי לדעתו לא ניתן לקדש במשכון הנכרי, כי אינו בבעלות המלוה, וגם אם יקדש בו אשה, לא יחולו קידושין. אלא אם כן ימכרו לאחר שאינו חייב להחזירו לגוי (כי הראשון צריך להסתדר עם הגוי), ואז יחולו קידושין.

5. ההתנהגות המתבקשת מיהודי

עלינו לצרף לנידון זה, את דברי הרמב"ם, בפירושו למשנה, מהם ניתן להבין גודל חובתנו לנהוג ביושר אפילו עם נכרים.

ויש כאן דין, אומר אותו, הואיל ונתגלגלו הדברים לענין זה. והוא, שהמקומות שמשמשין בהן בדינין ובמעוות במנין, אסור לאדם להחזיק דינר או מעה שחסר ממשקלו שתות או יותר אלא יחתכנו, וכל שכן שלא ישתמש בה או יטעה בה את הגוי. כי זה שחושבים המוני בני אדם ואפילו יחידיהם כי ההטעיות שכאלה מותרות עם הגוים אינו נכון ודעה בלתי נכונה, אמר ה' בתורתו הקדושה במי שמוכר את עצמו לעובד עבודה זרה או לעבודה זרה עצמה, כמו שנתבאר בפירוש, אמר וְחָשַׁב עִם קְנָהוּ, ואמרו עליהם השלום (בבא קמא ק"ג, ב), יכול יגלוס עליו, תלמוד לומר וְחָשַׁב, ידקדק עמו בחשבון, וענין יגלוס, יעדים עליו ויטעהו. ואמרו אם כן דברה תורה בגוי שתחת ידיך קל וחומר לגוי שאינו תחת ידיך, אם החמירה תורה על גזלו של גוי קל וחומר על גזלו של ישראל.

וכן אינן מותרין האונאות והתחבולות ומיני המדמות והזיוף והסלוף עם הגוים, אמרו עליהם השלום אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעת הגוי. וכל שכן אם יהא תלוי חלול השם שאז יהיה העון חמור יותר, ויושגו לאדם תכונות רעות על ידי כל המעשים הרעים הללו אשר העיד יתעלה על עצמו שהוא מתעב אותן כשלעצמן, נעשו עם מי שנעשו, והוא אמרו (דברים כה) כִּי תוֹעֲבֹת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֱלֹהֶיךָ כָּל עֲשֵׂה עֹל (פירוש המשנה לרמב"ם מסכת כלים פרק יב משנה ז).

❖ לשון המאירי

עוד יש להוסיף לנידון זה את לשון המאירי, הסבור כי בימינו אין הבדל כלל בין יהודי לגוי, בדינים אלה:

נמצא שאף עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות אסור לגזלם, ואם נמכר לו ישראל, אסור לצאת מידו בלא פדיון. וכן אסור להפקיע את הלואתו. ומכל מקום, אין אדם חייב לחזר אחר אבדתו כדי להחזירה לו, ולא עוד אלא אף מי שמצא אבדתו אינו חייב להחזירה, שמציאה מקצת קנין הוא, וחזרתו דרך חסידות, ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת. וכן טעותו, אם טעה מאליו, שלא מתחבולתו ולא מהשתדלותו, אין הכרח בהשבתו. ומכל מקום, אם נודע לו על כל פנים, חייב להחזירו. וכן אף באבדה, כל צד שיהא חלול השם בעכובה, מחזירה.

הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד, אף על פי שאמונתם רחוקה מאמונתנו, אינם בכלל זה, אלא הרי הם כישראל גמור לדברים אלו, אף באבדה ואף בטעות, ולכל שאר הדברים בלא שום חלוק (מאירי בבא קמא קיג, ב).

❖ **מעשה שיש בו צד חילול השם, אינו ראוי**

יש להתחשב בנקודה נוספת. אם להלכה רשאי להותיר את הכסף בידו, כיצד יתכן שייגרם מזה חילול השם, וכי בקיום מצוות הבורא יש חשש לחילול ה' ? ואם בכל זאת יש צד של חילול ה' במעשה כזה, מוכרח להיות, שהדעות כולם מסכימות שהוא מעשה שאינו ראוי.

הנאה ממונית בטעות גוי

ואיסור הברחת מכס

1. מבוא

לאחרונה פרסמתי מאמר הלכתי, בו עסקתי בשאלה, אם יש היתר ליהנות מממון שהגיע ליהודי, מכח טעות הגוי. מה שהניע אותי לעסוק בכך הוא מעשה שהיה, באדם שקיבל מאינו יהודי 500 ש, כדי לבצע עבורו, בסניף הדואר, תשלום קנס. והתברר שהנכרי טעה, והקנס היה רק 250 ש. אחד מן הרבנים הנכבדים, סבור היה שמותר ליהודי זה ליטול כסף זה, על סמך דברי הרמ"א (יובא להלן), שטעות גוי מותרת. אבל לדעתי, אין זה נכון, ועל היהודי להשיב ממון זה לנכרי, מעיקר הדין.

במאמר הנ"ל, ציינתי שבע סיבות, מחמתן אסורה נטילת ממון

זה:

א. מדובר בגניבה ממש, והיא אסורה אפילו ללא חילול השם.

ב. כיון שקיים חשש סביר לחילול השם, האיסור מוסכם על כל

הדעות.

ג. המחבר לא נקט להלכה שמותר ליהנות מ"טעות גוי".

ד. הש"ך וערוך השולחן צמצמו היתר זה רק למקרה שאמר לגוי

"על חשבונך אני סומך".

ה. הסומך על היתרים אלה יורד מנכסיו, כנתבאר בערוך

השולחן.

ו. הרמב"ם כתב בפירוש כי "זה שחושבים המוני בני אדם

ואפילו יחידיהם, כי ההטעיות שכאלה מותרות עם הגוים, אינו

נכון, ודעה בלתי נכונה".

ז. בזמן זה, לא שייכים היתרים אלה, כפי שכתב המאירי. ברם כאמור, אחד החכמים הנכבדים, חלק על כך. והעלה על גליון מאמר בו דן בשאלה דומה, והציג דעות רבות. וכדי להשיב על דבריו, אציג את הנידון שלו, ומסקנתו להלכה.

ישנם אתרי אינטרנט בבעלות נכרים, המאפשרים הורדת תוכנה ל 30 יום ראשוניים בחינם. האם מותר להוריד אותם, ולפני היום ה 30 לשנות לאחור את תאריך המחשב, לתחילת החודש, כך שהתוכנה לא תיחסם, והשימוש בה יתאפשר בחינם גם להבא.

ובתשובתו כתב:

מדובר שהמוכר הוא הגוי, והקונה ישראלי. יש לו רשות הורדה מצד הגוי, ומותרת לו. ואמנם אין בדעת הישראלי לשלם, אבל הגוי אינו מודע לכך, וגם אינו יכול למנוע זאת. ומאפשר את הורדת התוכנה לכל מי שרוצה, ללא קשר לכוונותיו. לכן נראה לי, כי מעיקר הדין גם זה בכלל הפקעת הלוואה, או טעות גוי, ומותר.

אם ננתח את פסיקתו, הרי שבסיס ההיתר נסמך על ההבנה שהורדת התוכנה כמוה כפיקדון, והפיקדון דינו כהלוואה, ומותר להפקיע הלוואה, כי מותר להטעות אינו יהודי. אמנם לדעתי אין הדבר נכון. כי אם היתה דעת מוריד התוכנה להותירה בידו בגניבה, אין לכך גדר פיקדון אלא גזל. וגם אם זה פיקדון, אין היתר להפקיע את בעלות הגוי על פקדונו. ואף על הצד שדין הפיקדון כדין ההלוואה, עדיין אסור להטעות את הנכרי. ובנידון זה אין לא טעות גוי, ולא הפקעת הלוואה, אלא פשוט גניבה. כי הגוי לא טעה, ואין כאן הלוואה, אלא היהודי הוריד תוכנה בכוונה לגזלה.

מלבד זאת, קביעתו של חכם זה, כי על פי הלכה מותר ליהנות מטעות הגוי, לדעתי אינה נכונה. ולא זו בלבד, אלא שגם ההיתר להפקיע הלוואה מן הגוי ניתן רק למקרה בו מת לווה נכרי (שהותיר משכון בעל ערך רב ביד המלוה היהודי), כפי שכבר בארנו במאמרינו הקודם (פרק 4). מה גם שבימינו אנו, אין לנהוג כן, כדברי המאירי. ואף שכבוד הרב שיחי' סבור כי אין לנקוט את דברי המאירי להלכה, להלן נוכיח שנראה שאכן יש לנהוג כך.

2. האם מותרת הנאה מטעות גוי?

מה הדין להלכה בטעות גוי? נעיין בדברי הרמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יא:

הלכה ג: אבידת הגוי מותרת, שנאמר (דברים כב ג) אבידת אחיך, והמחזירה הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם. ואם החזירה לקדש את השם, כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה, הרי זה משובת. ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה, וחייב להחזירה. ובכל מקום מכניסין כליהם מפני הגנבים, ככלי ישראל, מפני דרכי שלום.

הלכה ד: טעות הגוי כאבידתו, ומותרת. והוא שטעה מעצמו, אבל להטעותו אסור.

הלכה ה: כיצד, כגון שעשה הגוי חשבון וטעה, וצריך שיאמר לו ישראל ראה שעל חשבונך אני סומך, ואיני יודע, אלא מה שאתה אומר, אני נותן לך, כגון זה מותר. אבל אם לא אמר לו כן, אסור, שמא יתכוין הגוי לבדקו, ונמצא שם שמים מתחלל.

בדבריו מוכח כי לא נתחדש הדין של "טעות גוי מותר" אלא כשטעה מעצמו, ולא כשהטעהו. ואף כשטעה מעצמו, עדיין צריך

ליזהר מחילול השם.

ואף על פי שהטור נקט גישה מקילה יותר, כמו שכתב בסימן שמח:

אבל טעותו, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע הלואתו מותר. ובלבד שלא יוודע לו, דליכא חילול השם.

מקור שיטתו המקילה של הטור המה דברי רב אשי. כי הנה בגמרא הובאה סתירה, שמצד אחד ההלכה היא "דינא דמלכותא, דינא". ומצד שני, מותר להמנע מתשלום למכס. בישב הסתירה הובאו בגמרא שלושה תירושים:

א. מדובר במלך לא לגיטימי, שמלך מעצמו, וכל מעשיו גזילה הם.

ב. מדובר בגובה מכס עבור המלך, שאינו גובה בצורה שוויונית. ג. שיטת רב אשי: אף שדינא דמלכותא דינא, הפקעת הלוואה מותרת. והנמנע מתשלום למכס, הרי הוא כמפקיע הלוואה. והטור נקט להלכה כדעה זו, ובניגוד לדעת הרמב"ם.

ד. אלא שלמרות דברי הטור, הרי כתב הדרכי משה שם:

מיהו במרדכי (פרק הגזול בתרא, סימן קנח), דאסור להטעותן. דהא, אפילו גניבת דעת אסור (חולין צד, א), כל שכן להטעותן. מיהו, אם טעה מעצמו, שרי.

מבואר בדבריו, כי המרדכי סבור כשיטת הרמב"ם, שאין לנקוט להלכה את דעת רב אשי.

וברמ"א הביא (בשולחן ערוך סימן שמח סעיף ב) את דברי הטור והחולקים עליו:

הגה: טעות עובד כוכבים, כגון להטעותו בחשבון או להפקיע

הלוואתו, מותר, ובלבד שלא יודע לו, דליכא חילול השם (טור ס"ג).
ויש אומרים דאסור להטעותו, אלא אם טעה מעצמו, שרי.

להלכה, הרמ"א פוסק כדעה השניה, כמו שמוכח מדבריו בדרכי
משה. מה גם שמסכים למחבר, לפיו גניבת דעת הגוי אסורה, ואם זו
אסורה, כל שכן הטעייתו.
כך גם מבואר בש"ך, שפסק כיש אומרים. ואף את ההיתר
להפקיע הלוואה, צמצם רק לממון שהושג בדרך חוב, ולא לזה
שהושג במשא ומתן, כלשונו:

עיינ בים של שלמה פרק י' דבבא קמא סימן כ' (הג"ה, שפסק שם
כיש אומרים. וכתב שם, דמכל מקום, יאמר לו ישראל, ראה שעל
חשבונך אני סומך. וגם הפקעת הלוואה אינו מותר אלא כשחייב
לשלם לו דרך מכס או דרך חוב, אבל מה שהוא דרך מקח אסור,
עכ"ל וע"ש).

באופן זהה כתב גם הסמ"ע (על שולחן ערוך חושן משפט, הלכות גניבה
סימן שמח ס"ק ו):

ויש אומרים דאסור להטעותו, ולמדו זה מדאסרו אפילו גניבת
דעת גוי.

נוסף על כך, המחבר לא הביא את דברי הטור, אלא את דברי
הרמב"ם. ומוכח שפסק כמותו, ואסור להטעות גוי. מלבד במקרה בו
הנכרי טעה מעצמו, ובתנאי שאין חשש לחילול השם. וגם צריך
לומר לנכרי, על חשבונך אני סומך. ובכל זאת, לא הביא המחבר
היתר מצומצם זה, כיון שהוא לא מעשי כל כך.
אם נשוב עתה לנידון שלנו, הרי לא מדובר בטעות שהגוי טעה.
כמו כן, היהודי אינו אומר לו "על חשבונך אני סומך", רק פשוט

עושה מעשה רמייה והטעייה. וזה אסור, אף ללא חשש חילול השם. עוד יש לציין, את הראיה שהבאתי במאמרי הקודם, שם הוכחתי כי המחבר לא פסק את הדין של טעות גוי להלכה, כיון שלדעתו (חושן משפט סימן רכח סעיף ו) אפילו גניבת דעת גוי אסורה. וכל שכן ממון ממש, הגם שיצא ממנו בטעות.

עם זאת, הרב הנכבד שיחי' חלק עלי, וטען כי יש להבדיל בין "גניבת דעת" שמהותה שקר בעצם הפעולה, כי מוכר לגוי מקח עם מום, ומטעה אותו במקח עצמו. ובין "הטעיית הגוי", שבה ההטעייה נעשית לאחר נתינת הדבר הנמכר, וההטעייה היא בגדר הפקעת חוב, ולכן מותרת.

ברם כבר ראינו בדרכי משה ובסמ"ע שגניבת דעת הגוי היא הסיבה מחמתה לא התיר המחבר את טעות הגוי, וכנתבאר. ובכלל, הרי נאסרה גניבת דעת גם ללא הפסד ממון. ואין לך גניבת דעת גדולה מזו, שמורידים תוכנה כדי לנסותה, כביכול, למשך 30 יום, בעוד שבפועל מתכוונים לגונבה.

3. איסור העלמת מס מממשלת נכרים

הרב הנכבד שיחי' הביא ראיה כי גם לשיטת המחבר מותר להפקיע הלוואה מגוי, שכן פסק (בחושן משפט סימן שסט סעיף ו) כמו רב אשי, הנוקט כי אף שלהלכה "דינא דמלכותא דינא", עדיין רשאי האדם להמנע מתשלום מיסים, כי זה דומה להפקעת הלוואה. ומזה מוכח שהמחבר מתיר להפקיע הלוואה.

אמנם אחר העיון במקורות, נראה שיש כאן טעות בהבנת דברי המחבר.

נביא תחילה את דברי הרמב"ם (הלכות גזלה ואבדה פרק ה הלכה יא), מדבריו ברור שלא פסק כרב אשי:

בְּמָה דְּבָרִים אֲמֹרִים שְׁהַמּוֹכֵם כְּלִסְטִים, בְּזִמְן שְׁהַמּוֹכֵם גּוֹי אוֹ

מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה, אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה. אבל מכס שפסקו המלך ואמר שיקח שלישי או רביעי או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף פלוס על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא. ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גזל מנת המלך בין שהיה המלך עכו"ם בין שהיה המלך ישראל.

והנה מרן הכסף משנה הקשה מדוע אסר הרמב"ם להבריא את המכס, הרי זה כהפקעת הלואה שמותר. ולמרות זאת, העתיק בשלחנו הערוך (חושן משפט שם) את דברי הרמב"ם, מילה במילה, אלא שהוסיף:

וכן אם ישראל קנה המכס מהמלך, המבריח עצמו הרי זה גזלן ישראל שקנאו (ויש אומרים דאפלו ידוע דהישראל לוקח יותר מן הקצבה, מפל מקום אסור להבריח ממנו דבר הקצוב, דהוי כגזל מן הגזלן, דאסור) (בית יוסף). אבל אם קנאו גוי, מתר, משום דהוי כהפקעת הלואתו דשרי, במקום דליכא חלול השם.

מתוך דברים אלו, הבין הרב הנכבד שהמחבר מתיר להעלים מס, כשהמלך אינו מודע לכך. עוד חידש החכם הנכבד שיחי, כי "דינא דמלכותא דינא" מחדש בעיקר, שהממון התפוס ביד המלך אינו נחשב גזל, אבל לא נתחדשה חובת תשלום לממשל.

ברם מלשון המחבר משמע בדיוק להיפך, כי אסר זאת בבירור

(שם):

שהמבריח ממכס זה, עובר על לא תגזל (ויקרא יט, ג), מפני שהוא

גִּזְלָא אֶת הַמֶּלֶךְ, בֵּין שְׁהִיהַ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בֵּין שְׁהִיהַ מֶלֶךְ גּוֹי.

הרי מפורש שיש גזל בהעלמת מס. ולא הותר להפקיע ממון אלא אם רכש גוי את מנת המלך, ובכך אין פגיעה בממון המלך, שכבר קיבל את כספו. והמוכס הנכרי, מסתמא לוקח יותר מהמגיע לו. וכן מבואר בדברי באר הגולה (על חושן משפט סימן שסט סעיף ו אות ז).

וכתב הרב המגיד, דעת הרב כשהמוכס גוי, אף על פי שהוא עומד מחמת המלך, מסתמא הרי הוא כמוכס שאין לו קצבה, שסתמו, יותר מן הדין הוא נוטל. ופירש רבינו [אוקמתא בתרייתא דר' אשי] שם דף קי"ג ע"א, במוכס גוי עסקינן, אף במתניתין. ולא פליגי אשאר אוקימתא, ולא כן פירשו שאר מפרשים.

וכך כתב גם ערוך השולחן (חושן משפט שם סעיף ט):

כתב הרמב"ם בפ"ה נטלו מוכסין כסותו והחזירו לו אחרת הרי אלו שלו מפני שזו כמכירה היא וחזקתה שנתניאשו הבעלים ממנה, ואינו יודע בודאי שזו גזולה. ואם היה ותיק ומחמיר על עצמו, מחזירן לבעלים הראשונים. במה דברים אמורים שמוכס כליסטים, בזמן שהמוכס גוי, או מוכס העומד מאליו, או מוכס העומד שאין לו קצבה, אלא לוקח מה שירצה. אבל מוכס שמחמת המלך, ופסק המלך עליו ליטול דבר קצוב, והעמיד מוכס ישראל לגבותו למלך, ונודע שאדם זה נאמן, ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך, דינא דמלכותא דינא. ולא עוד אלא שהמבדח ממוכס זה עובר על לא תגזול, מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה מלך ישראל בין שהיה מלך האומות. וכן מי שקנה המכס מהמלך, צריך לשלם לו בשלימות. ומי שמעלים

המכס, הרי זה גוזל את מי שמחזיק המכס. אבל אם אנס וגזלן לקח המכס, מותר, משום דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי, במקום דליכא חילול ה' עכ"ל, והעתיקו רבינו הב"י בסעיף ו'.

שוב מוכח כי לשיטת המחבר, אין היתר להעלים מס, מן הממשל, אלא ממוכס לא ישר.
גם לשיטת רמ"א אין להעלים את המס, כמפורש בדבריו (חושן משפט שם סעיף ו):

הגה: ויש אומרים דאפילו המוכס ישראל, אם לא קנאו לעצמו רק גובה למלך, אף על גב דאסור להבריח מכת דינא דמלכותא, מפל מקום אם אדם מבריח אין למוכס לכף אותו לתן, דהוי כהפקעת הלוואתו דשרי. מיהו, אם יש בזה משום יראת המלך, ודאי יכול לכף אותו (ר"ן פרק ארבעה נדרים).

אם כי יש להודות שדברי הרמ"א מאוד קשים להבנה. שהרי התחיל בכך שאסור להבריח, משום דינא דמלכותא דינא. ומצד שני המשיך וכתב, שאין המוכס יכול לכופו, בגלל שזה הפקעת הלוואה המותרת. ואלו שני משפטים הסותרים זה את זה.

ליישב את דבריו נראה, שלדעתו יש חיוב תשלום מסים לממשל. אלא שהנמנע מתשלום המס אינו נחשב גזלן, רק עובר על "דינא דמלכותא דינא". כלומר, זו בעיה שלו, ולא של הגובה היהודי. ואיך שלא יהיה, ההלכה היא שאסור להבריח את המכס. ואין היתר להעלים מס אלא כשהמלך קיבל מהמוכס את מלוא הסכום המגיע לו, והמוכס אינו נוהג ביושרה.

נמצא, כי היתר "הפקעת הלוואה" אינו שייך אצל אדם שלוה כסף מהנכרי, כי זו ממש גניבה. אלא מדובר שנכרי לוה ממון, ובתמורה נתן משכון בעל ערך רב מאד, ומת הלוה הנכרי, טרם

שילם את חובו, כמובא במאמרי הקודם (פרק 4). וזה דומה לדין הנזכר כאן, כי המוכס דומה ל"יורש" של המלך, ומעולם לא ניתן כסף מן המוכס ליד היהודי בהלוואה, על כן מותר להימנע מתשלום למוכס הנוכל.

התומים אף הרחיק לכת, וצמצם את היתר הפקעת הלוואה רק למקרה בו לנכרי, בעל הממון, אין יורש. וכיון בדברי לשיטת אחד הגאונים, שכבוד הרב הביא בדבריו, ושמחתי מאוד לראותם.

רב נטרונאי. והלכתא, משומד אין יורש את אביו ישראל וכו'. ואם תאמר (קידושין יח.), הא דאמר רב חייא בר אבין אמר רבי יוחנן, גוי יורש את אביו דבר תורה - התם הכי קאמרין, גוי יורש את אביו גוי, דבר תורה, שנאמר (דברים ב, ה) כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר. והשתא דקיימא לן גוי יורש את אביו גוי, היכא דאית ליה מלוה או פיקדון גבי ישראל ומית הגוי, מיחייב ישראל לאהדוריה להווא מלוה או פיקדון, לגבי יורשיו דהווא גוי. וכן נמי היכא דשבק גוי נכסי, ואחזיקו בהון ישראל, יורש דיליה ירית להון, ואית בהו משום גזל.

ואמנם החכם הנכבד הביא שיש מי מהאחרונים (שו"ת דבר אברהם) שהביע התנגדות, ותמיהה על דעה זו. אבל כבר נתבאר, שהתומים מחזיק בדעה זו, ואדרבה, מדברי רב נטרונאי גאון יש חיזוק גדול לדברי התומים.

4. אונאת והטעיית נכרים מבחינה מוסרית

מלבד כל הנ"ל, איני יכול שלא להתפלא, כיצד ניתן להתעלם לגמרי מהדברים המפורשים ברמב"ם¹, שגינה ממש בתוקף כל רמאות עם

1. פירוש המשנה לרמב"ם, מסכת כלים פרק יב משנה ז.

הגויים, וכלשונו:

זה שחושבים המוני בני אדם ואפילו יחידיהם כי ההטעיות שכאלה מותרות עם הגויים אינו נכון ודעה בלתי נכונה וכו' וכן אינן מותרין האונאות והתחבולות ומיני המרמות והזיוף והסילוף עם הגויים וכו', ויושגו לאדם תכונות רעות על ידי כל המעשים הרעים הללו וכו', והוא אמרו כִּי תוֹעֵבֶת ה' אֵלֶיךָ כָּל עֲשֵׂה אֵלֶּה כָּל עֲשֵׂה עוֹל.

בסגנון דומה מבואר בדברי ערוך השולחן², שהיו גדולים שראו בעין, כיצד אותם שנאחזו בהיתרים אלו, ונהגו ברמייה עם הנכרים, לא הצליחו, וירדו נכסיהם לטמיון. אם כן תמוה הדבר, כיצד לא מתחשבים בדברי המוסר של הרמב"ם וערוך השולחן!

זאת ועוד, הרי הבאתי במאמר הנ"ל את דברי המאירי (בכמה מקומות) בהם מבואר, שהגויים הנזכרים בש"ס, היו עמים שאינם גדורים בגדרי הדתות. וכבודו תמה על כך, מאחר ושאר הראשונים לא הביאו סברא זו, והחתם סופר טוען שהמאירי כתב את דבריו מחמת הצנזורה, ואם כן אין להביא זאת.

אמנם כבר ציינתי לאחרונים שאכן הביאו את דבריו. וכאן המקום להסביר מדוע לא הביאו הראשונים את שיטתו. כי הנה עד לפני מאתיים שנה בערך, לא ניתנו שום זכויות ליהודים. אדרבה, היו מנצלים, משפילים, ורודפים אותם, במקרה שלא רצחום נפש³. הלכך לא הוגדרו כגדורים בגדרי הדתות.

2. ערוך השולחן חושן משפט סימן שמח סעיף ב.

3. כאות לכך, יעויין בדברי הרמ"א (חושן משפט סימן שסט סעיף ו), שדינא דמלכותא דינא מחייב את היהודים בתשלום מיסים, גם אם נדרש מהם סכום גבוה, יותר מהגויים.

כך עולה גם מדברי השולחן ערוך⁴ (שהעתיק את לשון הרמב"ם⁵) בהלכות אבידה.

סעיף א: אַבְדַּת הַגּוֹי מְתָרַת, שְׁנַאמַר: אַבְדַּת אַחֶיךָ (דברים כב, ג).
וְהַמְחִזֵּרָה, הֵרִי זֶה עוֹבֵר עַבְרָה, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְחִזֵּק יָדֵי עוֹבְרֵי
עַבְרָה וכו'.

סעיף ב: חַיֵּב לְהַחְזִיר אַבְדַּת יִשְׂרָאֵל, אִפְלוּ הָיָה בְּעַל הָאֲבֵדָה
רֶשַׁע וְאוֹכַל נִבְלָה לְתַאֲבוֹן. אֲבָל אוֹכַל נִבְלָה לְהַכְעִים הֵרִי הוּא
אִפְיָקוּרוֹס מִיִּשְׂרָאֵל, וְהָאִפְיָקוּרוֹסִים וְעוֹבְדֵי עַבּוֹדַת אֱלִילִים
וְיִשְׂרָאֵל מַחְלִילֵי שַׁבַּת בְּפָרְהֶסְיָא אָסוּר לְהַחְזִיר לָהֶם אַבִּידָה,
כְּגוֹי.

הרי כי הגויים שנהגו ברשעות, לא היו גדורים בגדרי הדתות. אבל בימינו אנו, הואיל והיהודים אינם מופלים לרעה, ונהנים מכל הזכויות (בניגוד לתקופה הקדומה), יודו גם הרמב"ם והשולחן ערוך לדברי המאירי, וכפי שמרומז בדבריהם, שדווקא כשמחזק נכרים רשעים אין להשיב להם אבידה.

5. פסיקת האגרות משה

אחר הדברים הנ"ל, כאן המקום להביא את דברי בעל האגרות משה, שהגדיר עמדה זו בבהירות:

הנה בדבר עניני החסד אשר הממשלה שלנו ארצות הברית שבאמעריקא (שבאמריקה) שהשם יתברך ברחמיו המרובים על שארית הפליטה מיהודי כל מדינות יוראפ (אירופה) ושארית

4. חושן משפט הלכות אבידה ומציאה, סימן רסו סעיף א - ב.

5. הלכות גזילה ואבידה פרק יא הלכה ג.

גדולי התורה ותלמידיהם הביאנו לכאן, ונוסדו מקומות התורה ישנים שמיוראפ וגם חדשים, ועל ידי שמלכות של חסד זו, שכל מטרתה הוא להטיב לכל תושבי המדינה, המציאה כמה ענינים של פראגראמען לעזור לתלמידים שבכל בתי הספר שבמדינה שיוכלו ללמוד ולהתגדל בלמודם, שגם מוסדות התורה יש להם עזרה גדולה לתלמידיהם, ודאי כל ראשי הישיבות והמנהלים והתלמידים מכירים בכל טובות המדינה ומברכים לשלום המדינה ולכל העומדים בראשה בכל הברכות.

אבל ודאי אנחנו מוזהרים מהשם יתברך שצונו בתורתו הקדושה להזהר מליקח יותר מכפי שתנאי הממשלה קבעו ליתן, אף שיכולים להשיג יותר מאיזה פקידים, שירצו להטיב להם שלא כהתנאים הקבועים. וכל שכן שאסור לשקר במספר התלמידים וכדומה, שלבד שהוא איסור גזל, הרי איכא בזה גם איסורים הגדולים של אמירת שקרים וכזבים וגניבת דעת, וגם חלול השם ובזיון התורה ולומדיה, ואין בזה שום הוראת היתר בעולם, וכמו שהקב"ה שונא גזל בעולה, כן הקדוש ברוך הוא שונא בתמיכת התורה ולומדיה על ידי גזל, ואיכא בזה גם משום רודף את גדולי התורה ותלמידיהם, הנזהרים ביותר משמץ גזל וכדומה (שו"ת אגרות משה חושן משפט חלק ב סימן כט).

6. המוסר הטבעי והמוסר הא-לוהי

דומה שכל הנצרך להאמר במסגרת זו כבר נאמר, ובכל זאת, לחיבת הקודש, נביא את דברי הרב קוק זצ"ל, באורות הקודש:
מגמת מוסר הקודש ספר ג, יא:

דבר מוכרח הוא שיסגל האדם לעצמו את המוסר הטבעי הפשוט,

בכל רחבו ועמקו, ואת יראת ד', ותמצית הטהור של האמונה הפשוטה, וכל מדותיה ברוחב ובעומק, ועל גבי שתי הסגולות הללו יבנה את כל מעלות רוחו העליונות.

אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם, כי אז אינה עוד יראת שמים טהורה. סימן ליראת שמים טהורה הוא כשהמוסר הטבעי, הנטוע בטבע הישר של האדם, הולך ועולה על פיה במעלות יותר גבוהות ממה שהוא עומד מבלעדה.

אבל אם תצויר יראת שמים בתכונה כזאת, שבלא השפעתה על החיים היו החיים יותר נוטים לפעול טוב, ולהוציא אל הפועל דברים מועילים לפרט ולכלל, ועל פי השפעתה מתמעט כח הפועל ההוא, יראת שמים כזאת היא יראה פסולה.

להבנת דבריו יש לשאול, כיצד יתכן לומר "אסור ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי של האדם", הלא ישנן מצוות, שבלתי אפשרי לקיימן אלא בהגברת יראת השמים על המוסר הטבעי. כי לעיני בשר ודם, נראה קיומם כלא מוסרי בעליל. כגון מחיית עמלק, או איסור ביאת הממזר בקהל. אם כן, על איזו הנהגה יצא הרב בתקיפות שכזו?

נראה, שכוונתו לנידון כגון הנזכר לעיל. כי יתכן שאדם יתעטף באיצטלא של מצוה ויראת שמים, ויעמיד שיטה תורנית, כאילו נוהג על פי הלכה, ויתיר נטילת ממון ממקור מסוים, הגם שאינו זכאי לו על פי דין. והרי הוא רודף בצע, במעטה של יראת שמים.

לצורך כך, יצא הרב זצ"ל בדברים תקיפים, כדי להבהיר ששיטה כזו איננה תורת אמת. חובה עלינו לחנך לאמונה שהעושר מגיע רק ביושר, והקב"ה מספק לכל אחד את צרכיו, בזכות התנהגות ישרה, שתשתיתה ובסיסה צדק ואמת, על פי תורתנו הקדושה. אדרבה, בן

תורה נזהר כפל כפליים יותר מכל בר אנוש אחר, לשאת ולתת עם הבריות באמונה.

7. הלכה למעשה

למעשה, אסור להונות בעלי תוכנה, מעיקר הדין, וגם לולי דברי המאירי, ומשום שזו גניבה. ואף אם נאמר שזה פיקדון, אין לדמות בין פיקדון להלוואה. ואף ההיתרים של "הפקעת הלוואה" ניתנו רק למשכון הנכרי, שמת טרם שילם את חובו. ולפי הגאונים ובעל התומים, גם בזה, לא הותר אלא כשאין לנכרי זה יורש. זאת מלבד האיסור, לדעת המחבר, ליהנות מטעות גוי. וגם הרמ"א לא התיר זאת אלא כשהיהודי אומר לו, על חשבונך אני סומך, כמובא בדרכי משה, וכפי שפסק הש"ך.